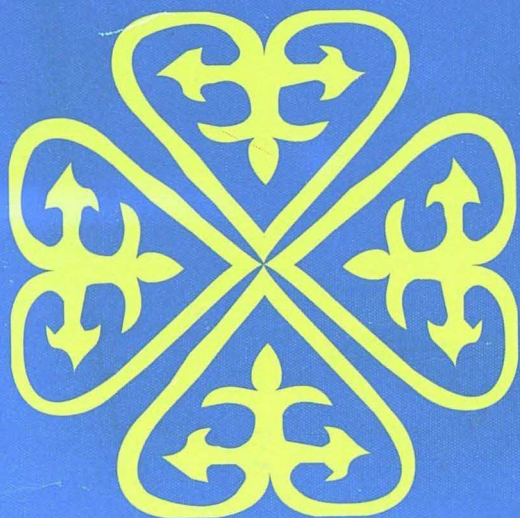


Хасанов Б.Х.
Аитова Н.Н.
Сұлтан Ж.И.
Садуақас Н.Ә.
Шоқым Г.Т.

1 2016
17402

МОНОГРАФИЯ

Профессор Қ.Жұбанов және лингвистикадағы жаңашылдық



***Профессор Қ.Жұбанов және
лингвистикадағы жаңашылдық***

Ақтөбе, 2015

ОӘЖ 811.512.122'1
ББК 81.2Каз
П82

Пікір жазғандар:

Филология ғылымдарының докторы, профессор Ә.С.Тарақов .

Филология ғылымдарының докторы, профессор

Н.М.Жанпейсова

Филология ғылымдарының докторы, профессор Тектігүл Ж.О.

Филология ғылымдарының докторы, профессор А.С.Әділова

*С.Бәйішов атындағы Ақтөбе университетінің Ғылыми кеңесі
ұсынған*

Жауапты шығарушы:

Н.Н.Аитова

П 82 Профессор Қ.Жұбанов және лингвистикадағы жаңашылдық. (ұжымдық монография) /Жауапты редактор: *М.Джусупов.* Орал, «ГҮЛІМ» баспасы, 2015. – 114 бет

ISBN 9965-771-38-3

Ұжымдық монография – қазақ ғалымдарының бірлескен авторлықпен шығарған ғылыми басылым. Монографияда Қ.Жұбанов зерттеулеріне қатысты соны пікірлерімен, ғалымның тіл біліміндегі ізденістеріне жаңаша көзқарас тұрғысынан пайымдау жасайтын ғылыми тұжырымдарымен тартымды зерттеу жұмыстары топтастырылған. Қазіргі лингвистикада үшінөзекті болып табылатын тіл ғылымы саласының мәселелеріне қатысты ұсыныстар жасалады. Монография филолог мамандарға, филология бойынша білім алушыларға, тілге қызығушылығы бар жалпы оқырманға арналған.

ОӘЖ 811.512.122

ББК 81.2Каз

ISBN 9965-771-38-3

© Хасанов Б.Х., Аитова Н.Н., Сұлтан Ж.И.,
Садуақас Н.Ә., Шоқым Г.Т., 2015

Мазмұны

Алғы сөз.....4

1. ПРОФЕССОР Қ.ЖҰБАНОВ ЖӘНЕ ТІЛ ТЕОРИЯСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

1.1. Хасанов Б.Х. Қ.Жұбанов ізденістерінің теориялық негіздері.....6

1.2. Айтова Н.Н. Қ.Жұбанов және грамматикатеориясы мәселелері.....23

1.3. Сәдуақас Н.Ә. Қ.Жұбанов және қазақ тілі фонетикасы.....42

2. ПРОФЕССОР Қ.ЖҰБАНОВ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ МӘСЕЛЕЛЕРІМЕН ҰШТАСТЫҒЫ

2.1. Сұлтан Ж.Қ. Жұбанов зерттеулеріндегі тіл мен мәдениеттұтасымы және бүгінгі лингвомәдениеттанымның жекелеген проблемалары.....64

2.2. Шоқым Г.Т. Қ.Жұбановтың гендерлік лингвистикалық пайымдаулары.....101

ҚОРЫТЫНДЫ.....112

АЛҒЫ СӨЗ

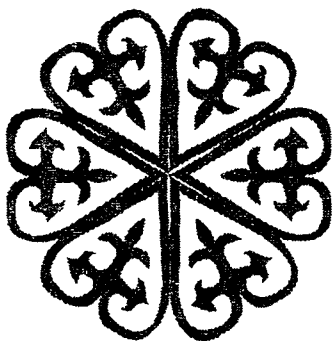
Кезінде ғылым саласының бастауларында ғасырлар бойы маңыздылығын жоймайтын, уақытпен бірге жаңғыра беретін, ізіне үңілген сайын келер ұрпақ тың ой, терең пайымдау, жаңа білім табатын ғұмырлық еңбектер қатарында аталған Қ.Жұбанов еңбектерінің зерттеу көзі ретінде талай ғалымдардың назарын аудартуы ерекше мазмұндық құндылығымен байланысты. Сондай-ақ, зертеушілер осы уақытқа дейіноны әр қырынан тануға, Жұбанов пайымдауларының ілімдік өзегін табуға, заман қажеттілігіне сай лингвистикалық ойлау кеңістігінің аумағында ізденіс жасауда іргелі теориялық дәйек ретінде қолдануға тырысып келеді. Сөйте тұра ғалым еңбектерінің білім-таныммен бірге жасап, жасаң қалып танытұсыры ғажап бір дүние-сынды. Бұл оның көрегендік танытып, алдағы лингвоғылымитаным көкжиегін сүзіп өтіп шыққандығынан ба әлде заман тынысына сай тілтаным тамыршысы болып туылғандығынан ба, әйтеуір, бір керемет – үздік шығармашылық үлгі. Зерделі жұртқа ұсынылып отырған ұжымдық монография қазіргі ғылыми парадигмаға сай лингвистикалық зерттеу бағыттарының Қ.Жұбанов зерттеулерімен сабақтастығын айқындайтын бірлікірлес, пікіртеңдес ғалымдардың ізденістерін бір кітапқа тоғыстырып, одан әрі ізденіске шақырады.

Осы кезеңдегі тілтанушылық білімнің бастауында болған тұлғалардың өзіндік үлесі оқу-ағарту, ғылым саласында қаншалықты екенін анықтау қажеттілігін ескерсек, қазақ тіл білімі ғана емес тіл теориясы дамуына өз үлесін қосқан ғалым Құдайберген Қуанұлы Жұбановтың ерен еңбегі бір төбе.Өлшеуі көзге көрінбейтін нәрселер жөнінде айтқанда, жарнама сөземес, объективті ғылыми білімге негізделген ақиқат қана жеміс бермек.

XX ғасырда ұлттық тіл білімінің ғылыми негізін салған отандық жалпы тіл білімінің көзін ашқан, тілдік пайымдаулары ХХІ ғасыр тілтанымына тамырын жайған ғалымның үш түрлі білім парадигмасы желісіндегі лингвистикалық пайымдаулары тіл тарихы сахнасында өз мәртебесін жоймақ емес.Бұл ұсынылыл отырған монография да – осының айғағы. Әрине, тіпті бұл енді ғана тууы тиіс жаңа әрі ұлттық мазмұндағы

ғылыми зерттеу жұмыстарының түрткісіне де айналар. Қалай болғанда да жаңа кітап ғалым Қ.Жұбановтың тіл теориясындағы жаңалықтарының ғұмырлық белсенділігінің мәнін ашуды көздейді. Оқырман қауымға сапары оң болғай.

М.Джусупов
Өзбек Әлем тілдері университетінің профессоры,
филология ғылымдарының докторы
Ташкент қаласы



1. ПРОФЕССОР Қ.ЖҰБАНОВ ЖӘНЕ ТІЛ ТЕОРИЯСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

1.1. Қ. Жұбанов ізденістерінің теориялық негіздері

Бақытжан Хасанұлы
Абай атындағы Қазақтың ұлттық
педагогикалық университетінің профессоры,
филология ғылымының докторы
Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы

Қазақстан үшін магистратура, докторантура даму жолына түскен кезде тіл теориясы бойынша ғылыми ізденістер аса қажет. Біз жұбановтану бойынша жеке кітаптар да, мақалалар да жарияладық. Ғылым жолына түскей жас ғалымдар үшін бұрынғы материалдардың кейбіреуін пайдалана отырып тағы да Құдекеннің теориялық тұжырымдарына назар аудармақпыз.

Отандық тілтану ғылымының даму барысында Жұбановтанудың мәні зор. Дәлірек айтқанда, Қ. Жұбанов пайымдаулары теориялық тұрғыдан зерделене түсуі тиіс. Жұбановтану ғылымы лингвистикалық, педагогикалық, әдебиеттану т.с.с. сипатты болып келеді. Жұбановтану ғылымы — көпқырлы ғылым, оның лингвистикалық нысаны, қысқа қайырғанда, тіл теориясы, адамның қарым-қатынас құралы, тіл жүйесі және оның сөйленімдік (речь) жүзеге асуы.

Әлбетте, Қ. Жұбанов зерттеулері қазақ тіліне арналған, бірақ ол қазақ тілі негізінде, оны басқа сан алуан тілдермен салыстыру арқылы, тіл теориясына қадам басқан. Бұған ғалымның зерттеулері дәлел болады. Ол—ол ма, ғалым өзінің “Қазақ тілінің ғылыми курсы жөнінде лекциялар” атты еңбегін “...қазақ тілі, оған жақын тілдерді, жалпы тіл ғылымы жүйесін тексерген жұмыстардың жалпылаңқырап алынған, популяр (жария) түрде тізілген ...қорытындысы...”¹ ретінде сипаттайды. Көріп отырғанымыздай, Қ. Жұбанов мұраларын тіл білімі салалары бойынша бағалау керек. Ғалымның мұрасын әлемдік лингвистика даму үрдісімен байланыста қарастырсақ, ол әр қырынан жақұтша жалтырап көрінетіні анық.

¹Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы. 2010. 37-бет.

XXI ғасыр лингвистерінің мәдениеттік лингвистика (лингвокультурология), психолінгвистика бойынша жариялаған оқулықтарына назар аударсақ, олардың кейбіреуінің лебізі мен Құдекең зерттелулері өзара байланыс табатыны байқалады. Мысалы, қазіргі орыс тіл білімпаздары санатындағы В.А. Маслованың 2008 ж. жарық көрген ЖОО студенттеріне арналған оқу құралы атауы — “Современные направления в лингвистике”. Демек, тіл білімінің басты бағыты — тілдің жалпы мәселелері: “В центре внимания современных направлений в лингвистике — общие вопросы языка”² дейді ол. Ал атақты психолінгвист Р.М. Фрумкинаның пайымдауынша: “Быть лингвистом — ... значит размышлять на общие темы”³.

XX ғасырда даму жолына түскен “Жалпы тіл білімі” соңғы кезде “тіл теориясы” деген ғылыми мамандықты қамтиды.

Қазақ тілі еліміздегі магистранттар мен докторанттардың оқу тілі болғанмен, бұл тілде жаңа сипатты тіл теориясы бойынша оларға арналған оқулық әлі жоқ. Қысқасы, Қ. Жұбановтың тіл теориясы бойынша бастаулары көпшілік тарапынан жалғасын тапқан жоқ.

Ғылым — элеуметтік институт. Тіл болмысы жөнінде объективті, жүйелі ұйымдасқан, негізделген білім жасауға бағытталған танымдық қызметтің ерекше және бірегей түрі — тілтаным. Ал тілтанымның ұйытқысы — *лингвистикалық әдіснама, әдіс, амал-тәсілдер, ұстанымдар*. Қ. Жұбанов осы мәселеге ерекше мән берген: “Ғылым да — адам санасының жемісі, адам тәжірибесінің қорытындысы, — дейді. — Бұл уақытқа шейін көрнекі орын ұстап келген тіл ғылымы үнді-европа тілдерін зерттеген, сол зерттеу ісінде белгілі “әдіс тудырған” ғылым. Бұл кезге шейін басқа тілдерді зерттеушілер де осы үнді-европа тіл ғылымының басшылығымен, осының әдісімен зерттегендіктен, бұлардың әдісін де үнді-европашыл әдіс деп атаймыз”⁴, — деген еді. Ғылым өзіне дейін арнайы сөз болмаған осы бір мәселелерге көпшілік назарын аударған. Ол Төреқұлұлы Нәзір “Жат сөздер туралы” кітапшасында

²Маслова В. А. Современные направления в лингвистике. □ М.: Академия, 2008, 3-бет.

³Мына кітап бойынша: Маслова В. А. Современные направления в лингвистике. □ М.: Академия, 2008, 3-бет.

⁴Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы, 2010. 45-46-беттер.

“тұтынған методологиясымен өзінен бұрынғылардан ұзап кете алмады”⁵ деп атап көрсетті. Сондай-ақ үнді-европа тіл білімінің негізін салушы Франц Боппқа әділ баға бере келіп, “үнді-европа тіл ілімі жүз жыл бойы дыбыстарды ғана тексерді, онда да дұрыс қорытынды шығара алмады”⁶, — деді.

Қ. Жұбанов пайымдаулары замандастары, тағдырластары ой-пікірлерімен үндес келеді. Мысал ретінде орыс лингвистикалық терминдер энциклопедиялық сөздігі негізін салған дарынды ғалым Николай Николаевич Дурново еңбектерін алуға болады. Бұл ғалым өзінің грамматикалық сөздігінде былай деп жазды: “Народный язык”. В противоположность литературному языку и другим общим языкам, как напр., общегосударственному, церковному и пр. н. я. наз. живой язык народных масс, известный только в устном употреблении как разговорный или как язык произведений устной словестности. Являясь по б.ч. средством общения лишь между близко живущими друг от друга частями народа, н. я. распадается на областные или местные говори, ограниченные по б.ч. сравнительно небольшой территорией и отличающиеся друг от друга не только благодаря территориальной разрозненности населения, но и благодаря различиям в быте населения и окружающей его обстановке, и отличается меньшей устойчивостью, чем литературный язык...” Қ. Жұбанов та “Халық тілі дегеніміз — сол диалектілердің жинағы” деп түсіндіреді.

XXI ғасырдың Тіл біліміне кіріспесінде “халық тілі” термині қолданылады: “язык (народности и нации) — совокупность диалектов, языковые различия между которыми” могут определяться как собственно лингвистическими, так и социальными факторами”. Міне, бұл да Қ. Жұбановша сөйлеу.

Тілдің даму заңдылықтары мен тілдік өзгерістерге әсер ететін ішкі, сыртқы себептер мен себепкерлер болатынын ғалым дұрыс пайымдайды. Осы ретте ол қоғам мен тілдің өзара байланысу, бір-біріне тәуелді болу заңдылықтарын әдістемелік (методология) қағида ретінде басшылыққа алған, әр түрлі әдістер қолдана отырып, материалдар жинайды, оларды

⁵Сонда. 34-бет.

⁶Сонда. 50-бет.

сұрыптайды, топтайды, солардың негізінде теориялық тұжырым жасайды.

Ғалымның жалпы тіл білімі теориясын дамытарлық тұжырымдары тіл, сөз, сөйлеу, сөз бен ой, сөйлем туралы ғылыми-теориялық пайымдауларынан көрініс береді. “..Тіл дегеніміз шартты таңба ғана болып табылады”⁷, — дейді.

Қ. Жұбановтың пайымдауынша; “Сөз деген - зат біткеннің бәрінің аты емес, әр елдің өзінің **білген затының,білген құбылысының** ғана аты”⁸. Кез келген тілге тән әмбебап белгі - сөз, көріп отырмыз, сөздің атаулық қызметінен туындаған.

Арнаулы әдебиетте сөзге мынадай анықтама беріледі: “Слово — основная структурно-семантическая единица языка, служащая для именованя предметов и их свойства, явлений, отношений действительности, обладающая совокупностью семантических, фонетических и грамматических признаков, специфичных для каждого языка”⁹. Осы анықтамаға ғұламаның сөзге берген анықтамасын “Алайда” сөзін қосып ілестіре берсе, өте орынды болар еді.

Қазіргі жалпы тіл білімі оқулықтары мен бағдарламаларында **тіл қызметі, сөз қызметі,сөйлем қызметі** деген мәселелер арнайы қозғала бермейді. Ал профессор Қ. Жұбанов бұл жайларды әдейі әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыдан сөз еткен. Ол: “..Тіл адамдар арасында, ол — адамның өз ойын жеткізу, сөйлесу құралы”¹⁰, — дейді. Ғалым тілдің атқаратын қызметін бұдан басқаша да баян еткен. Күдекең арнайы сөз еткен (өзі қойған) тақырып — “**Сөз өзгешілігі мен сөз қызметі**”. Ғалым: “Тіл элементі атау қызметін өтесе, сөз болғаны; егер хабар беру қызметін өтесе, сөйлем болғаны. Бұл келтірілген екі түрлі өзгеше қасиет барлық сөздерге де тән, өйткені олар әрі номинативтік, әрі коммуникациялық қызмет атқарады. Сөздің бір басында екі функция (қызмет) болады: бірінші - хабар беру қызметі, коммуникация функциясы; екінші - таңбалау қызметі, норматив функция не сигнификация”¹¹.

⁷Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 98-бет.

⁸С он да. 151-бет.

⁹Лингвистический энциклопедический словарь. Главный редактор В. Н. Ярцева. М. 1990. 464-бет.

¹⁰Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 126-бет.

¹¹С он да. 99-бет.

“Сөз хабарласу үшін керек, егер осы керекке жарамаса, ол — сөз емес”¹², — дейді. Сөйлеу хабарласқанда, әр нәрсенің аттарын (номинативтерді) құрап, хабар беріледі. Осылайша номинативтерден құралмай жасалған хабар жоқ. Ат болмаса сөз де болмайды¹³.

Күдекеңше: “Әр сөз — өз алдына жеке ұғым (представление)”¹⁴. Ол “... сөз дегеніміз—заттың (құбылыстың) аты + байланысу құралы. Сөз заттың атын ғана емес, басқа нәрсе мен құбылыстарға қандай қатынасы барлығын қоса білдіретін сілтеулер; сөз жалаң ұғым емес, күрделі ұғым. Сілтеу амалы мен сөздің басқаларға қарым-қатынастары тіл-тілде түрліше болуы мүмкін”¹⁵, — дейді. Сонымен қатар ғалым сөз бен ойдың сәйкес келмейтін реттері (ақылсыз адамды “осы кісі ақылды!” деу), үндемей сөйлеу тәсілі де болатынын (сталиндік конституция жөнінде шет мемлекеттерінің үндемей қалуы - сынаудың бір түрі) байқатқан¹⁶.

Ғалым сөз қызметіне байланысты былай дейді: “Тілдің өзіндік өзгешелігі - затқа ат қою, ол аттарды бір-бірінен айыру. Мысалы: жылқы — түйе емес, қой — сиыр емес, сиыр — жылқы емес. Атаулардың мағынасын осылайша айыруды — **сигнификация** дейміз. Әр нәрсенің өзін жеке көрсету, даралап айту қасиетіне ие болған сөз зат, сипат, құбылыс аттары болып қалыптасқан. Бұл аталғандар — тілдің негізгі өзгешеліктері. Тілдегі осы айтылған ат қою мүмкіншілігін **номинация** дейміз. Тілдің бұдан басқа тағы бір негізгі қызметі — хабар беру. Оның бұл өзгешелігін **коммуникация** дейміз. Оның мағынасы орысша – общение, қазақша — қауымдасу, хабарласу дегенді білдіреді. Номинация — атау, номинат. — ат, номинатив—атаушылық. Номинатив функциясы - стабил (тұрақтылық)”¹⁷.

Күдекең “**Атты неге қоямыз?**” деген сұрақ береді де, өз сұрағына өзі «Оны заттардың өздері жоқ жерде сөз қылу үшін қоямыз»¹⁸, - деп жауап қатады және әрі қарай “нәрсенің, сипаттың бәрі түгел қасымызда болса, онда сөзді шығын

¹²С он да.

¹³С он да.

¹⁴С он да .107-бет.

¹⁵С он да.

¹⁶С он да .98-бет.

¹⁷С он да .99-бет.

¹⁸С он да.

қылмай-ақ ымдап өте шығар едік, сонымен де бірталай хабар берер едік”¹⁹, — деп сөзін аяқтайды. Бұдан әрі “...тілде заттың ұғымы бар, мәні (сущность) жоқ”²⁰ деген тұжырым жасайды.

Неге атау әр түрлі болып келеді? Бұған Қ. Жұбанов “Қазақ тілінің жоғарғы курсы» (“Дәрістері») бойынша арнайы берілген “Функциональная семантика” (Атқаратын қызметіне қарап затқа ат тағылады)” деген тақырыптағы әңгімесінде жауап берген: “Құбылыс көп және олар әр түрлі; бір халық оның, бір заттың бір сипатын біліп, екінші жағын білмейді; мұның үстіне біреуін көп, екіншісін аз біледі. Содан келіп атауда түрлілік, көптік туады”²¹ деген ғалым сөзі құлаққа қонады. Ғалымның “Зат пен құбылысқа тағылатын аттардың қалай пайда болуы мен олардың мағыналарының өршуі”²² жөніндегі пайымдауларында әлем тілдері семантикасына ортақ қасиеттер де сипатталады.

“Сөйлеу дегеніміз — белгілі бір заттың, істің сыйпаттың аттарын белгілі тәртіппен тізіп, бірімен-бірін байланыстырып барып, солар арқылы хабар беру”²³ деген тұжырымы көңілге қонады дегіміз келеді.

Қ. Жұбанов, сонымен қатар, лексика, семасиология, синтагматика, грамматика т.с.с. бірсыпыра лингвистикалық ұғымдарға²⁴ дұрыс түсінік берген.

Ғалым “Ескі тіл тану ғылымы, шынында да, фонетиканы дыбыс жайындағы ғылым деп танитын”²⁵ дейді де, мұны сынайды, сөйтеді де “фонетика - дыбыс тілі дыбыстарының тілдік қасиеттерін тексеретін ғылым...”²⁶ деген анықтама береді.

Бүгінгі арнаулы әдебиетте: “фонетика — раздел языкознания, изучающий звуковую сторону языка”²⁷ делінген. Бұл анықтама Құдекеңнің “фонетика тіл дыбысы болған жердің бәрін қарай бермейді, дыбыс тілінің дыбыстарын ғана тексереді”²⁸ деген ескертпесі тұрғысынан алғанда, көңілге қонбайды.

¹⁹С онда. 100-бет.

²⁰С онда.

²¹Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 96-бет.

²²С онда. 93-бет.

²³С онда. 109-бет.

²⁴С онда. 102-бет.

²⁵С онда. 38-бет.

²⁶С онда. 42-бет.

²⁷Большой энциклопедический словарь. М. 1998. С. 554.

²⁸Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 38-бет.

Ғұламаның шығармашылық еңбектерінен біз байқаған басты ерекшелік сол — ғалым ана тілі мәселесін сөз ету үшін әдетте тіл-тілге тән әмбебап заңдылықтар қандай — соны алдымен сөз етеді де, содан кейін оны қазақ тілі материалымен ұштастырады. Мысалы, ғалым “Буын жігін қалай табуға болады?” деген еңбек жазғанда алдымен “1. Буын жүйесінің маңызы” деген мәселені қытай, араб, еврей тілдерін тілге тиек ете отырып, уақыт факторымен байланыста алып баяндайды. Содан кейін “2. Біздегі буын түрлері”, одан әрі “3. Буын жігі қайткенде оңай табылады?” деген тақырыпта ой толғап, кеңес береді²⁹.

Жалпы алғанда, ғалым адам мен тілдің, адам мен лингвистиканың байланысу тетігін көре білді. Мәселен, адамның өз тіліне әсер ете алатынын дұрыс түсіндіреді: “Человек, как активное животное, могущее воздействовать на свою жизнь, может активно воздействовать и на свой язык, но для этого требуется не только одна письменность, а целый ряд социально-экономических условий ...”³⁰, — дейді ғалым. Бұл айтып отырғаны — тіл дамытуға әсер ететін әлеуметтік факторлар.

Ғалымның семантикалық тұрғыдан, тілді таңба ретінде сипаттау жөнінде де өз пікірі болмаса, “Сонау Аристотельден бастап, көпке аян болған, осы күнге дейін буржуазия ғалымдары қайталап айтып келе жатқан қисын бойынша тіл дегеніміз шартты таңба ғана болып табылады. Олай болса, біз айтып отырған табиғи тілден басқа хабарласу амалдарының бәрін де тіл ретінде тануымыз керек болмай ма?”³¹ — деген сауал қоймас еді. Демек, -Күдекеңше, тілді таңба ретінде сипаттауды нақтыламақ керек.

Қ. Жұбанов шығармашылығында да аударма жалпы тіл білімі нысанасындағы құбылыс әрі әдебиеттану мәселесі ретінде көрініс береді. Жалпы тіл білімі бойынша, аударма—бір табиғи тілдегі мәтінді мазмұны жағынан дәл келтіріп екінші тілге балама етіп беру іс-әрекеті және соның нәтижесі³².

²⁹ Сонда .365-375-беттер.

³⁰ Сонда. 501-бет.

³¹ Сонда. 98-бет.

³²Марчук Ю. Н. Автоматический перевод // Большой энциклопедический словарь. Языковедение. М. 1998. С. 15.

Қ. Жұбанов — аударманың өзекті мәселелеріне ерекше көңіл бөлген ғалым³³.

Бір қызығы, **әнді** ғалым **тілге байланыстырады**. Осы ретте оның “тіл-тілге ортақ ән де бар, әр тілдің өзіне меншікті басыбайлы әні де болады”³⁴ дегені еске түседі. “Одағайдың дыбысталуы” жайында сөз ете отырып, ол ән тілде көңіл райын білдіру үшін қажетті амалдардың маңыздысы³⁵, — деп нақтылады.

Күллі тіл атаулының даму тарихында ортақ белгілер болуы да заңдылық, бұл — жалпы тіл білімі құзырындағы мәселе. Құдекең пайымдауында, тіл тарихын білу жалаң мақсат емес, тілді меңгеру мен өзгерту үшін керек: “Тілдің тарихын білу деген сөз — оның өніп-өскен жолын білу деген. Әлбетте, тіліміздің сонау ұзақ жолда қандай өзгерістерге ұшырағанын білу керек. Бұрынғыны білу жай әшейін мақсат емес, тілді меңгерудің амалы”³⁶,—дейді ғалым, Құдекең ойынша: “Біз тілді меңгеріп болғанымыз жоқ, толық меңгерсек қана оны дұрыс бағытта өзгерте аламыз”³⁷. Демек, мемлекеттік тілдің, әсіресе оның ішкі құрылысын (мысалы, термин қоры мен жүйесін) тиісті дәрежеде дамыта алмай келе жатқанымыздың бір белгісі, әлеуметтік қажеттілікке сай, толық меңгере алмағанымыз. Қазақ тілі жүйесін ғылыми тұрғыда толық меңгере алмауымыз жоғары оқу орындарының қазақ тілін оқыту ісін жетілдіруді қажет ететінін аңдатады.

Ғұламаның “Қазақ тілі ғылымын бір адам ғана жасай алмайды, бір мезгілде ғана ол жасалмайды. Бұл — көп күш, көп қол, көп уақыт керек қылады...”³⁸ деген пікірінен жеке тіл ғылымы жөніндегі тұжырымның жалпы тіл біліміне енгізуге болатыны туындағанын байқау қиын болмаса керек.

Тіл мен жас ерекшелігі байланысы — социолінгвистикалық мәселе. Тіл мен жас мәселесі қазақ тіл білімінде өзара байланыста арнайы зерттелмеген, қаралмаған, бірақ бұл тақырыпты алғашқы меңзегендердің бірі — Құдайберген Жұбанов. Ғалым “Қазақ тілінің ғылыми курсы

³³ Қара: Баяқытжанова А. К. Қ. Жұбанов және аударманың лексика-семантикалық проблемалары // Жұбанов тағылымы. Ақтөбе. 1998. 143-147-беттер.

³⁴ Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 72-бет.

³⁵ Сонда. 130-бет.

³⁶ Сонда. 120-бет.

³⁷ Сонда.

³⁸ Сонда. 37-бет.

жөнінен лекцияларында” (“Қазақ тілінің фонетикасы” кесегінде) тіл мен ұлт, тіл мен ұлтшылдық, тіл мен жастар мәселелері байланысын қозғайды.

Ғалым “беріде қазақтың өз ішінен шығып, қазақ тілін зерттегендер қазақтың ескі оқығандары болды. Олар — Байтұрсынұлы Ахмет, Кемеңгерұлы Қошқе, Омарұлы Елдес, Шонанұлы Телжан, Досмұхамбетұлы Халел...”³⁹

“Беріде қазақтың өз ішінен шығып, қазақ тілін зерттегендер қазақтың ұлтшыл оқығандары, алашордашылары болды [...]. Беріде жастардан Басымұлы Қажым, Аманжолұлы Сәрсен сияқты тіл мәселесіне белсене қатынасқандар шығып отыр. Бұлар, әрине, ілгері тілек жастар ғой, ілгеріде ауыз тұшығандай нәтиже ”берер деп дәмеленеміз. Әзірге бұлардан да конкрет зерттеу қорытындысын көре алмадық [...]”⁴⁰, — дейді ғалым. Осы орайда екі мәселені атап айтқан жөн. Біріншіден, Қ. Жұбанов үміт артқан ондаған шәкірттері жоғары жетістіктерге жетті. Құдекең есімін атаған жас ғалым Басымов Қажым Аманғалиұлы (1896— 1939) қазақ тіл білімін өркендетуге зор еңбек сіңірді. Оның баспаға басылған елуге жуық еңбегі болды. “15 жыл бойы қазақ тіл білімінің әр түрлі мәселелерімен шұғылданып, артында алуан түрлі еңбектер қалдырып кеткен Қажекеннің есімі қазақ тіл білімі тарихында мәңгі сақталмақ”⁴¹.

Ал Сәрсен Аманжолов 30-жылдардың өзінде жергілікті тілдік ерекшеліктерді алғашқы зерттеушілер мен орта мектепке оқулық жазушылар қатарында болды. Соғыс жылдарының өзінде (1941 — 1945 жж.) Қ. Жұбанов шәкірттері С. Аманжолов пен І. Кеңесбаев докторлық диссертацияларын қорғады. Бұлар ғалымда жоғары атақ-дәрежелерге жетті. Осы ретте І. Кеңесбаевтың “Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігін” (Алматы, 1977), С. Аманжоловтың “Вопросы диалектологии и истории казахского языка” (Алма-Ата, 1959) еңбектерін аса зор ризашылықпен атау керек. Осы орайда айта кеткеннің артығы болмас, Құдекеңнің кіндігінен тараған ұл-қыздарының бәрі ғалым ретінде елімізге танымал. Балалары ғылым докторлары Есет пен Асқар ғылымның биік жетістіктеріне жетіп,

³⁹ Сонда. 34-бет.

⁴⁰ Сонда. 34-35-беттер.

⁴¹ Қараныз: Сарыбаев Ш. Қазақ тіл білімі мәселелері - Алматы: Арыс, 2000. 592-596-беттер.

Құдекеңнің ізін басты. Ал немересі ғалым Ардақ Құдекең мұраларын зерттеу ісін ұйымдастыруда өз үлесін қосуда.

Қ. Жұбанов сияқты, қазіргі тіл теориясы да адам мен тілдің жас ерекшелігін өзара байланысты қарастырады.

Баршаға белгілі швейцар лингвисті Фердинанд де Соссюрдің (1857 — 1913) “Жалпы лингвистика курсы” атты еңбегі ғалым дүниеден озғаннан кейін 1913 ж. жарық көрді. Әлемдік лингвистика бойынша алғанда, тұңғыш рет осы еңбекте тіл мәнбірлерін талдау жүйелі тұрғыда жүзеге асты. Замандастары мұны түсіне алмай, сынаумен болды. Өйткені олар жаңалықты түсінбей, замандасының лингвистикалық идеялары тұрғысынан бағалады. Құдайберген Жұбанов Соссюрді жақсы түсінді, оның атына әділ сын пікір де айтқан.

Ф. де Соссюрше “тіл — әлеуметтік мәнбір” (француз тілінен аударылған орысшасы: “язык есть факт социальный”). Алайда “Курстың” соңғы қорытынды сөйлемі: “лингвистиканың бірден-бір және ақиқат нысаны іштей өзінше және өзі үшін қарастырылатын тіл” (“... основной мыслью этого курса: единственным и истинным объектом лингвистики является язык, рассматриваемый в самом себе и для себя”).

Профессор Қ. Жұбанов Ф. де Соссюрді “тіл білімінде әлеуметтік бағыт ұстаған әйгілі Женева мектебі деген көрнекті мектептің адамы. Ф. де Соссюр — “синхроническое языкознание” деген бағыттың негізін салған ғалым. Аталған бағыт тілдің бір дәуірдегі қалпын ғана қарайды. Осы идеяға берілген ғалым әр заманда тіл жүйесі әр басқа болады деген жаңсақ көзқараста болды. Оның қателігі тілді еш уақыт өзгермейтін қатып қалған зат деген түсініктен туған,” — дейді. Бұдан әрі Қ. Жұбанов еңбектерінде “синхроника”, диахроника мәселелеріне тоқталады. Ғалым сөзінің дұрыстығы сол — қазіргі тілтаным оқулықтарында тілдің тарихи дамуының белгілі бір кезеңдеріндегі қалпы (синхрония) да, тіл жүйесінің тарихи дамуын тілді оның уақыт шеңберіндегі даму үрдісінде (диахрония) қарастырылады.

XX ғасырдың 80-жылдарынан бастап Соссюр ізімен өз бетінше зерттеуді ұсынғандарға, тіл болмысының сыртқы жағдайымен шектелушілерге социолингвистикалық тұрғыдан, сондай-ақ американ структурализміне, тіл әлеуметтік құбылыс

ретінде сипатталып, теориялық тойтарыс берілді, тілді “өзінше және өзі үшін” зерттеуге болмайтыны дәлелденді. Сондай-ақ тіл — таңба жүйесі, ал таңба жүйесі тек қана өзгереді, дами да алмайды, жетіле де алмайды деген “тұжырымдама” да құрықталды. Осы ретте тілді халықпен, шындық өмірмен байланыстыра зерттеген, тілдің әлеуметтік табиғатын аша білген Кеңес социалингвистерінің еңбегін атап көрсету керек⁴².

Профессор Қ. Жұбанов Ф. де Соссюрді “тіл білімінде әлеуметтік бағыт ұстаған... “синхроническое языкознание” деген бағыттың негізін салған ғалым. Аталған бағыт тілдің бір дәуірдегі қалпын ғана қарайды. Осы идеяға берілген ғалым әр заманда тіл жүйесі әр басқа болады деген жаңсақ көзқараста болды. Оның қателігі тілді еш уақыт өзгермейтін қатып қалған зат деген түсініктен туған,” — дейді. Қ. Жұбанов “синхроника”, диахроника мәселелеріне тоқталады. Ғалым сөзінің дұрыстығы сол — қазіргі тілтаным оқулықтарында тілдің тарихи дамуының белгілі бір кезеңдеріндегі қалпы (синхрония) да, тіл жүйесінің тарихи дамуын тілді оның уақыт шеңберіндегі даму үрдісінде (диахрония) қарастырған.

XXI ғасыр лингвистикасы тіл мен сөйленімді (речь) жеке-жеке тұжырым ретінде де, өзара байланыста да қарастырады. Қ. Жұбанов та осылай пайымдай келіп, “сөйлеу — хабар беру, коллективтік көрініс. Бұған ең азы екі адам қатысуы керек. Ұжым болып қатынарудың (хабарласудың) басқа да амалдары бар. Тіліміздің олардан айырмасы не? Хабар қалайша, қай жолмен беріледі? — мәселенің түйінді жері, міне, осы екеуі”, — дейді.

Қазіргі, XXI ғасыр лингвистикасы парадигмалары Ф. де Соссюрден бастау алған тілді құрылымдық бірліктерден (элементтерден) тұратын таңбалық жүйе ретінде қарастыратын, яғни пәні тіл болып есептелген құрылымдық лингвистика (структуральная лингвистика) ілімі пайда болды, оның шаруасы өткен ғасырдың екінші жартысында (жартысының басында) бітті, сол себепті тіл лингвистикасы зерттеулері орынын сөйленім лингвистикасы (лингвистика речи) зерттеулері басты.

Қазіргі тіл туралы ғылым сөйленім лингвистиканың жалпы және ортақ пәнін анықтау жолында ізденісте. Ізденіс

⁴²Будагов Р. А. Язык — реальность — язык — М. Наука, 1983.

үстінде “Адам қатынасының мақсаты қандай, тілді не үшін қолданады?” деген сұрақ қойылуда.

Қ. Жұбанов бұл сұраққа сол кездің өзінде дәл қазіргі психолінгвистше, социолінгвистше жауап берген болатын: “Тіл — бір адам үшін керек емес, тіл жеке адам үшін жасалған нәрсе. “Тіл деген не? дегенде алдымен осыны ескеру керек”⁴³, — дейді ол.

“Бір тілмен сөйлесу үшін адамдар бір-бірімен аралас болуы керек, істес болуы керек”⁴⁴, — деген еді ғалым.

“Біздің бірөңкей қазақша сөйлеуіміз неліктен?” деген сұрақ қойып, оған “ол атамыз бір болғандықтан емес. Ата-тегі түрліше болса да, бір тілде сөйлейтіндер аз емес...”⁴⁵ дей келе “...тіл бірлігі неден?” деген сұрақ қойып, оған “Адам — қоғамның үйіншігі емес, ұжым. Мұны ескеру қажет”⁴⁶, — деп қазіргі социолінгвистше жауап береді.

Қазақстанның тілдік даму стратегиясын жүзеге асыру тетіктерін жасау барысында, атап айтқанда, қазақ-орыс-ағылшын үштілділігін дамыту, жаңа әліпбиге көшу қайшылықсыз болуы үшін Қ. Жұбановтың лингвистикалық пайымдаулары ескерілуі тиіс.

Қ. Жұбанов жазуды жақсарту арқылы тіл дамыту мәселесін алға тартты. Жаңа әліпби қабылдау үшін Кеңес Одағында Бүкілодақтық жаңа әліпби орталық комитеті құрылды, оған кавказ тілдері маманы Николай Феофанович Яковлев (1892 — 1974) басқарды. Ол “Әліпби құрудың математикалық формуласы” деген мақала жариялады. Осыған байланысты ғалым «күллі тілдер үшін әліпби жобасын «ойлап шығарған Яковлев деген профессорды «дилетант» деп атай отырып, былай дейді: «...он обосновал письменность «математически сформулированного алфавита» применительно к латинской графике. Что же касается существа дела, то премудрая «математическая формула построения алфавита» была лишь ученым плагиатом. Это была переуплощенная в математику казахская система сокращения

⁴³Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы, 2010. 92-бет.

⁴⁴С он да.

⁴⁵С он да.

⁴⁶С он да. 92-бет.

букв, созданная для замечания следов, как и сознавался сам Яковлев»⁴⁷.

Иә, таңба, таңбаландыру - тіл дамытудың әлеуметтік лингвистикалық факторы және ол тіл дамытумен тежеудің пәрменді жолы. Бұл ретте Қ. Жұбановтың екі пікірін айрықша атаған жөн.

1. Қ. Жұбановша, сөйлеушілерінің басын біріктіретін - жазу, бірақ ол үшін жазу бұқаралық сипат алуы тиіс. Ол былай дейді: “До тех пор пока масса не взяла в руки власть, она (письменность) не могла быть массовой, а [...] являлась принадлежностью верхушек. Поэтому она не и не могла распространяться и объединить языки масс. В дальнейшем можно будет в связи с тем, что письменность будет массовая, объединить в одну письменность и язык, но одной письменностью объединить языки нельзя. Человек, как активное животное, могущее воздействовать на свою жизнь, может активно воздействовать и на свой язык, но для этого требуется не только одна письменность, а целый ряд социально-экономических условий, которые могут объединять не только тюркские языки, но в дальнейшем все языки мира, но пока об этом нечего думать. Если мы вступим на путь этимологического письма, у нас получится такое же явление, какое имеется в английской письменности и в ряде других письменностей”.

...Мы не можем надеяться на то, что с переходом на морфологический принцип правописания возможно будет унифицировать письменность, а главное - языки. Я тоже сторонник унификации, но здесь нужны особенно осторожные меры.

Казахское лар имеет четыре начертания, мы не можем отказаться от них и перейти к ل (лр). Это затруднит обучение первоначальной грамматике, а в дальнейшем также саму грамотность. Чтобы не писать безграмотно, начертание должно быть приближено к произношению. Иначе требуется зазубривание всех графических форм, как было у русских с «ять» у русских»⁴⁸.

⁴⁷ Сонда. 507-бет.

⁴⁸ Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы, 2010. 501-бет

2. Қ. Жұбановша, **орфография** мәселесін тілші шешкен емес, **өмірдің өзі шешкен**. Ол былай дейді: «Возьмите любую письменность у культурных народов. Несмотря на то, что у них имелись крупные лингвисты, они мало помогли построению орфографии, потому что до сих пор лингвистика являлась чистой наукой». В дальнейшем она должна помогать и практическому письму.

Арабское правописание основано на историческом принципе правописания. Оно было продиктовано не невежеством арабов, а являлось результатом особенностей арабского языка. Собственно, арабская филология была настолько развита, что современная фонетика [...] мало опередила арабскую фонетику, которая существовала несколько сот лет тому назад. Эта самая ассимиляция и диссимиляция давно были известны, и, пожалуй, наши мугалимы хорошо знают об этом и помнят, что такое **إدغام**, **انغاف** (ихфа, идгам). Но не этой арабской филологией были выработаны принципы арабского правописания, их выработала природа арабского языка, имеющего трехсогласный корень и бедность гласных. Все это обусловило морфологический принцип»⁴⁹.

Күдекең «Біз емлені ермекке түземейміз, оңайлансын деп түзетеміз»⁵⁰ деген.

Қ. Жұбанов - латын әліпбиін қолдаған ғалым. Күдекең айтып кеткен, сол бір кездегі зорлықпен болған әліпби ауыстырудың тауқыметін бүгін біз тартып отырмыз. Сондықтан да күн тәртібіне жазу ауыстыру мәселесі қайта-қайта қойылып отыр. Осы бір аса жауапты істің оң шешімін табуы үшін Қ. Жұбановқа кеңеске келмек керек. Біздіңше; жазудың қандай ма түріне көшсек те Қазақстанды мекендеген барлық ұлттың, әсіресе орыстардың бірге көшуін ұйымдастыру шарт. Әйтпесе **қазақ халқының орыстілді, қазақтілді болып жікке бөлінуі беки түседі, қоғам ыдырайды.**

Ең бастысы, қандай әліпби қабылдамайық, біздің тіліміздің дыбыстық жүйесі қаз қалпында сақталуы тиіс.

Қазақ фонетикасын зерттеуші А. Байтұрсынұлы, Ж. Досмұхамедов, Қ. Жұбанов ана тілінің дыбыс жүйесін

⁴⁹С он да. 502-бет.

⁵⁰С он да. 349-бет.

көкірек көзімен түйсіну әдісін қолдана отырып, қазақы фонетика ғылымының негізін салды⁵¹. Бұл жолда үшеуі де аянбай күресті. Мысалы, Қ. Жұбановша: “Үндестік заңы ...дыбыстардың ...ымыраласуы”⁵². Ол қазақ тілінің іргелі үндесім заңдылығын сақтауға атсалысты: “...объявление войны против сингармонизма, как часто поступают ученые мужи из ВЦКНА (Всесозный Центральный комитет нового (латинизированного) алфавита — Б. Х.), равносильно объявлению войны против агглютинативного строя так называемых урало-алтайских языков”⁵³, — деді.

Қазіргі фонетистер Қ. Жұбановтың қазақ тілі мен буын тілге жатады деген пікірі түркологияға қосылған жаңа үлес ретінде бағалауда⁵⁴.

XX ғ. соңғы ширегінде үндесім фонетикасы қалыптасты.

Қазіргі жаңа әліпби ауыстыру тұсында қазақ тілінің дыбыс құрамының ғылыми сипаттамасы жасалды, үстем тілдер теориясының ықпалынан құтылу мүмкіндігі туды. Жаңа әліпби социолингвистикалық тұрғыдан, әсіресе социофонетикалық негізде жасалуы тиіс.

Қазақ ғалымы үндіеуропа тілдері ғана емес, басқа тілдер жанұясына жататын ондаған тілдер материалдарын, тіл тарихымен байланысты материалдарды молынан пайдаланып, жаңа пайымдаулар ұсынды. Сондықтан да жаңа мыңжылдықтың салыстырмалы-тарихи тіл білімі Жұбанов зерттеулерімен үндес.

Қорыта айтқанда, Жұбановтану ғылымы жоспарлы түрде дамуы тиіс, өйткені ол тіл білімінің тарихи дамуының әдіснамалық негізін салуға, қазақ лингвистикасының қазақ тілінде дамуына бір ғасыр толған тұста тіл туралы білім үлгілері (парадигмасы) ауысуының себептерін анықтап, ұлттық тіл мен мәдениеттің байланысу үдерісін дұрыс пайымдап, қоғам қажеттілігіне қаншалықты байланысты екенін, қоғамның тілді пайдалануын саналы түрде үйлестіруге септігін тигізсе керек. Бұл үшін студенттер мен магистрант, докторанттар ғалымның еңбектерін түпнұсқадан оқуы тиіс. Отандық білім мен ғылым, қажеттілікке сай, қазіргі кезде жүйеге түсірілуде.

⁵¹Жүнісбек Ә. Қазақ фонетикасы. – Алматы: Арыс, 2009. 7-бет.

⁵²Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. А. 2010. 365-бет.

⁵³Сонда. 537-бет.

⁵⁴Жүнісбек А. Введение в сингармоническую фонетику – Алматы: Арыс, 2009. 46-бет

Қ.Қ. Жұбанов еңбектері арқылы алдыңғы аға буын қалай тәрбиеленсе – кейінгі толқын жаңа заманның толық тұлғасына солай айналмақ.

Қ. Жұбанов идеялары ықпал етпеген бұрын-соңды қазақ тілі білімпаздары болмаса керек. Ал тіл теориясы бойынша оған оның тұтастары да, кейінгі буын тілшілер де қарыздар десек, еш артық айтқандық болмайды.

Қазақ “сын түзелмей, мін түзелмейді” дейді. Қ. Жұбанов идеяларымен қаруланған бүгінгі ұрпақ әлемдік тіл теориясына қазақ тілі материалдары негізінде өз үлесін қосары анық.

Турасын айтсақ, Қ. Жұбанов еңбектері үнемі “Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер” деген атпен жариялануда. Бұл — дұрыс емес. Ғалымның өзі айтпай ма: “... Мұндағы жазылғандар ... қазақ тілі, оған жақын тілдерді, жалпы тіл ғылымы жүйесін тексерген жұмыстардың... қорытындысы” еді . Ендеше, Қ. Жұбановтың келесі еңбектер жинағы “Қазақ тілі және жалпы тіл ғылымы жөніндегі зерттеулер” деп аталуы тиіс. Ғалымның келесі жинағында қолжазбалары мен қолтаңбалары (автографтары) толық қамтылуы тиіс, соның негізінде “Қ. Жұбанов тілі сөздігі” жарияланса, кәне!

XIX ғасырдың басынан (1816 ж.) жаңа бағытта даму бағытын анықтаған әлемдік тіл білімі өткен ғасырда жаңаша қарқын алды, ал ХХІ ғасырда білім үлгісі (парадигмасы) ауысуы барысында жан-жақты дамуда.

Қазіргі білімнің бастауында болған ғалымдардың үлесі оқу-ағарту, ғылым саласында қаншалықты екенін анықтау талап етіле бастады. Міне, осы тұрғыдан келгенде қазақ тіл білімінің дамуына өз үлесін қосқан ғалым — Құдайберген Қуанұлы Жұбанов. Қазіргі отандық тілшілер қауымы “Қ.Қ. Жұбанов қосқан үлестің көлемі, салмағы, маңызы қандай?” деген сұрақ қойса, қане. Жауап дамыған инстинкт, объективті ғылыми білімге негізделуі шарт. Біріншіден, лингвистикалық ілімнің даму тарихында тіл зерттеудің стратегиялық бағыттары анықталуда, дәстүр мен жаңалықтар негізінде “Қазіргі тіл білімі” ұғымы нақтылануда. Тілтанымның өз алдына ғылым ретіндегі даму барысында көптеген жаңа бағыттар пайда болуда, олар саралануы тиіс.

Баршаға аян, ХХ ғасырда ұлттық тіл білімінің ғылыми негізін салған Құдайберген Қуанұлы Жұбанов отандық жалпы

тіл білімінің көзін ашты және оның пайымдаулары ХХІ ғасыр тілтанымына тамырын жайды. Ғалымның салыстырмалы-тарихи лингвистикалық пайымдаулары тарихи ұстанымға негізделген **лингвистикалық компоративизм** парадигмасына, керек десеңіз, қалыптасу үстіндегі **жүйелі-құрылымдық** парадигмаға дәп келеді. Ғұлама еңбектері қазақ тілі, түркі тілдері мен шетел тілдері материалдарына негізделген пайымдауларға мол қаныққан, оның **біртұтастық** пен **жүйелілікке** құрылған еңбектері — осы тұжырымымыздың кепілі. Сонымен қатар Қ. Жұбановтың пайымдаулары мен атауға байланысты тұжырымдары бүгінгі әлем тіл білімінде белгі бере бастаған **когнитивтік парадигмаға** ұласады. (Айта кетелік, бұған ғалымның “Тіл дыбыстарының табиғатын қалай танып келдік, қалай тануға тиіспіз?”, “Тіл дыбыстарын бұлай танып келуіміздің себептері” деген дәрістері толық дәлел бола алады).

Ғалымның **әлеуметтік лингвистикалық** сынды пайымдауларына, ісжүргізу сияқты ғылыми-практикалық мәні зор ескертпелеріне де назар аудармақ керек.

Қорыта айтқанда, Қ. Жұбановтың теориялық пайымдаулары **лингвистикалық ілімдер тарихына** енгізіліп, қазіргі тіл теориясы елегінен өткізілуі тиіс.

